

Osman Köker: Sivas Ermenileri: Bin Varmış, Bir Yokmuş

Posted on 24/11/2014

Sivas'ı Madımak katliamıyla hatırlıyor bugünkü kuşaklar, Aleviler ve Sünniler arasındaki gerilimle... Oysa Sivas'ın tarihi bir zamanlar bu toprakların çok daha zengin bir insan kaynağına ev sahipliği yaptığına tanıklık ediyor. Yalnızca yüz yıl önce, Birinci Dünya Savaşı patlak vermeden, bugünkü Sivas iliyle hemen hemen aynı yerleşim yerlerini kapsayan Sivas Sancağı, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biriydi.

Sivas Sancağı

1903 Vilayet salnamesine göre Karahisar-ı Şarki sancağı içinde bulunan ve bugün Sivas vilayetinin sınırları içinde bulunan Suşehri ve Koyulhisar kazalarının nüfusları da hesaba katılırsa, bugünkü Sivas Vilayeti sınırları içinde kalan topraklarda 393 bin 882 kişi yaşamaktaydı. Bugün (2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre) bu alanda 631 bin 112 kişi yaşıyor.

Suşehri ve Koyulhisar kazalarının toplam nüfusu olan 53,298 kişi genel toplam nüfustan çıkarılırsa, Sivas Sancağı'nda o tarihte yaşayan nüfus 340 bin 584 kişi kadardı. 1903'te 393 bin 882 olan Sivas'ın toplam nüfusunun yüzde 78'ini (306 bin 331) Müslüman, yüzde 22'sini (87,551) gayri Müslim nüfus oluşturuyordu. Gayri Müslim nüfus daha ziyade, Sivas merkez, Suşehri, Tenos (Şarkışla), Hafik, Koçgiri (Zara), Divriği ve gürün kazalarında yoğunluk kazanıyordu. Yıldızeli ve Koyulhisar'da gayri Müslim nüfus yok denecek kadar azdı. Gayri Müslim nüfusun yüzde 90'ını (77 bin 960) Ermeni, yüzde 7'sini Rum (6 bin 46) ve yüzde 3'ünü diğer milletler teşkil etmekteydi.

Ermeni kayıtları

[singlepic id=93 w=440 h=700 float=left]Ermeni patriklerinden Mağakya Ormanyen 1912’de yayınladığı “Ermeni Kilisesi” adlı kitabında ise sancaktaki Ermeni nüfusunu kilise kayıtlarına dayanarak 97 bini Gregoryen, 5 bin 500’ü Katolik, 2 bini Protestan olmak üzere 104 bin 500 olarak verir. 1914 Osmanlı nüfus sayımında ise bu sancakta yaşayan Ermenilerin sayısı, 78 bin 605’i Gregoryen, 2 bin 395’i Katolik, 1 bin 915’i Protestan olmak üzere 82 bin 915 olarak geçer. Farklı kaynaklar, bu yıllarda Sivas kent merkezinin 45 bine yakın olan nüfusunun üçte birinden fazlasını Ermenilerin oluşturduğundan bahseder.

Aslında eski adı Sebastia olan bu şehrin, Roma İmparatorluğu’nun Armenia Minor adlı eyaletinin merkezi olduğunu ve 11. yüzyılda doğudan büyük bir Ermeni göçü aldığını dikkate alırsak bu nüfus verilerinin hiç de şaşırtıcı olmaması gerekir.

Hristiyanlık mirası

Gregoryen Ermenilerin şehirde Surp Asdvadzadzin, Surp Sarkis, Surp Pırgıç, Surp Minas, Surp Hagop, Surp Kevork adlı altı kiliseleri vardı. Bunlardan, ana kilise olan Surp Asdvadzadzin Kilisesi’nin içinde iki de şapel bulunuyordu. Şehirde ilk Hristiyan şehit ve piskoposlarından olan Sivaslı Surp Vlas adına da bir şapel vardı. Sivaslı Müslümanlar tarafından da “evliya” olarak kabul edilen Surp Vlas’ın Medrese mahallesindeki mezarı hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından ziyaret edilirdi. Katolik Ermenilerin Surp Vlas adlı bir kiliselerinin bulunduğu şehirde Protestanların da iki kilisesi vardı.

Ticaret ve zanaatlar

Geçiş yolları üzerinde bulunan şehrin ticari hayatında eskiden beri Ermeni tüccarlar önemli yerlere sahipti. Kuyumculuk, bıçakçılık, bakırcılık, çeşitli ahşap işleri gibi zanaatlar çoğunlukla Ermeniler tarafından icra edilirdi. Sivas’ın en büyük iş hanı olan Aramyan

hanının kira geliri, Ermenilerin şehirdeki en yüksek okulları olan Tarkmançats Mektebi'nin masraflarını karşılamak için kullanılırdı. Diğer Ermeni okullarının da kendi giderlerini karşılamak için kiraya verdikleri mülkleri vardı.

Okullar

[singlepic id=90 w=440 h=700 float=left]Ermeni okulları, erkek öğrencilerin okuduğu Tarkmançats, Aramyan, Nersesyan, Pırgıçyan, Vartanyan; kız öğrencilerin okuduğu Hırıpsimyan ve Bezikyan; kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuduğu Lusinyan, Sahagyan, Torkomyan, Rupinyan,

Mıkhitaryan Mektepleriyle Aramyan anaokuluydu. Katolik Ermenilerin çocuklarının çoğu Cizvitlerin okullarına devam ederlerdi. Protestanlar tarafından yönetilen sekiz okulun ve Norhadyan adlı özel bir okulun bulunduğu Sivas'ta Ermenilerin kendi yetimhanelerinin dışında, İsviçreli misyonierlerin kurduğu bir yetimhane daha vardı. Şehirde bir de Ermeni hastanesi bulunuyordu.

Kültür

[singlepic id=91 w=440 h=700 float=left]Kültür alanında faaliyet gösteren çeşitli dernekleri, tiyatro grupları ve kumpanyaları olan Sivaslı Ermeniler gazete ve dergi de çıkarıyorlardı. 1905-1907 yıllarında yayınlanan "Ged", 1909-1911 yıllarında önce haftalık, daha sonra iki haftada bir yayınlanan "Antranig", 1910-1914 yıllarında yayınlanan haftalık gazete "Hoğtar"; 1910-1913 yıllarında yayınlanan aylık dergi "Nışdrag", 1913 yılında yayınlanan "Ağavni", 1913 yılında yayınlanan "Gapira", 20. yüzyıl başında Sivas'ta çıkan Ermenice süreli yayınlardı. Sivas valiliğinin resmi yayını olan "Sivas" gazetesi de bir dönem Türkçe-Ermenice olarak yayınlanmıştı. Gazetenin editörü, vilayet matbaasının da başında bulunan Antranik Vartanyan'dı.

Din

Şehrin birkaç km kuzeyindeki Surp Nişan Manastırı yakın vilayetlerden sürekli olarak ziyaretçilerin geldiği önemli bir hac merkeziydi. İçinde Surp Nişan, Surp Garabed ve Surp Asdvadzadzin adlı üç kilisenin bulunduğu manastırda çok sayıda kıymetli yazma kitabın muhafaza edildiği bir de kütüphane vardı.

[singlepic id=89 w=440 h=700 float=left]Surp Asdvadzadzin Kilisesi ile Aramyan ve Tavityan Mekteplerinin yer aldığı, şehrin birkaç km dışındaki Tavra köyünde 1.500 kadar Ermeni yaşıyordu. Köyün yukarısında Surp Hagop ve Surp Anabad adlı iki de manastır vardı.

Sivas çevresinde Hintragadar Surp Asdvadzadzin ve Surp Hireşdagabed adlı iki manastır daha yer alıyordu. Çok geniş bir araziye sahip olan Surp Hireşdagabed Manastırı'nın içinde Surp Garabed, Surp Asdvadzadzin ve Surp Hireşdagabed adlı üç de kilise bulunuyordu.

Surp Sarkis Kilisesi'nin bulunduğu Pırknik (bg. Çayboyu); Surp Nigoğayos ve Surp Yerrortutyun Kiliseleri ile Pakradunyan Mektebi'nin bulunduğu İşhan (bg. İşhanı), Surp Sarkis Kilisesi ile iki okulun bulunduğu Şinkörek (bg. Esenyurt), Surp Hagop ve Surp Sarkis Kiliseleri ile bir okulun bulunduğu Kaldi, Surp Sarkis Kilisesi ile iki okulun bulunduğu Akkaya, Sivas şehrinin hemen yakınında, Ermenilerin yerleşik olduğu köylerin başlıcalarıydı. Bunlardan en büyüğü, bir kısmı Katolik olmak üzere 2.000'i aşkın nüfusu olan Pırknik'ti.

Yok edilen toplum

[singlepic id=92 w=440 h=700 float=left]Burada görev yapan misyonerlerin zamanında tuttıkları günlük ve raporlarının yanı sıra Talat Paşa'nın "kara kaplı defteri" gibi çeşitli Osmanlı kaynakları, bu nüfusun tamamına yakınının 1915'te sürüldüğünü, özellikle misyonerlerin raporları ise bu sürgünün katliamlarla birlikte yürüdüğünü gösteriyor. Din

değiştirerek ya da değiştirmiş gibi yaparak burada kalanlar, 1918'den sonra şehre geri dönenler ve civardaki kaza ve köylerden toplananlar sayesinde Cumhuriyet döneminde belli bir Ermeni nüfusu şehirde varlığını sürdürüyorsa da bunların ne ekonomik ne de sosyal ve kültürel yönden eski varlığını sürdürdüğünden bahsetmemiz mümkün değil. Okullarını artık açamıyorlar, bir iki kilise dışında dini varlıklarını devam ettirecekleri mekânları kalmıyor. Vilayet binasının hemen çaprazında şehrin en önemli yerindeki en görkemli bina olan ana kiliseleri Surp Asdvadzadzin'in sadece bir bölümünü kullanmalarına izin veriliyor. 1952 yılında bu kilisenin hükümet eliyle dinamitler de kullanılarak yıkılması şehirdeki Ermenilere en büyük darbe oluyor. Bu olayla "artık size burada yer yok" mesajını alan Ermenilerin şehri terk etmesi hızlanıyor.

Bize kalan...

Bugün Sivas'ta Ermenilerden geriye ne kaldı diye baktığımızda, (din değiştirerek burada yaşamaya devam eden kişileri saymazsak) 20 kadar aileden bahsedebiliriz. Görüştüğümüz Ermeniler her ne kadar konu komşuyla ilişkilerinin çok iyi olduğunu söylese de, cemaatin patrikhane nezdinde temsilcisi olarak görülmekten öte politik bir iddiası, faaliyeti olmayan Minas Usta (Durmaz) hakkında da bir öldürme planının son Ergenekon operasyonlarında ortaya çıkarıldığını dikkate alırsak bu ailelerin nasıl bir ortamda bulunduklarını düşünebiliriz.

Mimari varlık olarak neler kaldığına baktığımızda, şehrin göbeğinde (artık mülkiyeti Ermenilerde olmayan) Taşhan'dan, Bezirci mahallesinde biri yeni sahipleri tarafından restore edilerek lokanto olarak işletilen, diğerleri terk edilmiş ve yarı yıkık durumdaki 10-15 eski Ermeni evinden, askeri garnizonun içinde kalmış olan Surp Nişan Manastırı'nın bir kilisesinden ve yine askeri bölgedeki Surp Anabad Manastırı'nın kilisesinden, eski Pirkinik köyündeki bir iki ev, iki değirmen taşı, alınlığında Ermeni harfleriyle "Sahak" yazılı olan bir kapıdan başka bir şeyden bahsetmek mümkün değil. Yani her şey "Bir varmış, bir yokmuş"

misali...

Kaynak: bianet.org

Resimler: houshamadyan.org